

SZEMLE

DEMMEI JÓZSEF

Mozdulatlan határátlépés

Rudolf Kučera: *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével.*

Budapest, Korma, 2008. 165.

Rudolf Kučera könyvét nagy várákosással vettem a kezembe: alapvetően pozitív prekonceptióim voltak, amelyek a könyv magyar kiadását tető alá hozó társadalmi kezdeményezés lelkesedésén és a kötet felületes áttekintésén alapultak. Várakozásaim – úgy vélem – nem voltak túlzottak. Nem szakkönyvként olvastam, és nem kerestem aprólékosan a tárgybeli tévedéseket. Inkább a cseh *Kelet-európai kisállamok nyomorúságát* vártam, tehát egy olyan esszét, amely átlátja a nemzeti viták tarthatatlanságát, a megegyezésnek a beljünk kódolt lehetetlenségét. Elvárásom az volt – hiszen újra és újra ebben erősített meg a kötet magyar kiadását lehetővé tevő társadalmi mozgalom –, hogy a sehova sem vezető nemzeti vitákat felülíró, a párbeszéd lehetséges útjára rámutató könyvvel állok szemben.

A könyv legkomolyabb tétje tehát, hogy sikerült-e Kučerának a nemzeti viták paradigmarendszeréből kilépve és azokat meghaladva olyan szöveget létrehozni, amely akár kiindulási alapul is szolgálhat a történelmi gyökerű feszültségek feloldásához. Maga a szerző is ezt a célt tűzte ki, hiszen esszéjének tanulságát az utolsó bekezdésben így összegezte: „Esetünkben a legfontosabbnak azt tartom, hogy a nemzetállam eszméjéről térjünk át a Közép-Európa eszméjéhez, ami először is azt

jelentené, hogy maximálisan nyitottak legyünk a régió minden nemzete felé, és hogy valamilyen történelmi kiegyezést érjünk el velük. E nélkül állandóan egy zárt körben fogunk mozogni.” Éppen ez a megjelölt cél hívja fel a recenzenst arra, hogy ne a kritikátlan elismerés hangjával beszéljen a szövegről, hanem vitaanyagként nyúljon hozzá.

Általános szemléletbéli probléma, hogy Kučera nem mindig távolodik el kellőképpen attól a paradigmarendszertől, amelyben az általa kárhóztatott hozzáállás egzisztál, és egy konstruktív, újszerű álláspont helyett egyszerűen térfelet vált. A könyv leggyakrabban idézett bekezdésében például a következőket írja: „Túlságosan hozzászoktunk ahhoz, hogy a különféle áldatlan események és katasztrófák okait leegyszerűsítve és főleg úgy határozzuk meg, hogy magunkat teljes mértékben kivonjuk bármiféle bűnrészességből. Nem, mondogatják sokan, a »Masaryk-követő demokraták«, ehhez vagy ahhoz semmi közünk nem volt, Csehszlovákia »a demokrácia szigete« volt Közép-Európában, s a legtisztább szándékai voltak, gondoljunk csak vissza arra, hogy mit mondott Masaryk vagy Beneš erről vagy amarról a kérdésről. De azt, hogy – eltérően a régi Monarchiától, a népek állítólagos börtönétől, a valóságban egy olyan államalakulattól, amely soha semmiféle drasztikus politikai vagy társadalmi változtatásokkal nem kísérelte meg, hogy a sokféle nemzet keverékéből homogén országot teremtsen – Csehszlovákia drasztikus módon beleavatkozott a magyarok sorsába, azt ma senki nem ismeri be. Éppen úgy, ahogy vissza kell utasítanunk, ha valamely magyar történész Ausztria–Magyarország szétesésének bűnét teljes egészében a csehekre hárítaná, meg kell próbálnunk meghatározni a magyarok konkrét bűnrészességét is a Monarchia bukásában, másfelől el kell ismerünk azt, hogy nekünk is részünk van a magyar nemzet tragédiáinak sorában, amelyek a mai napig tartanak.” Főleg ez az utolsó mondat jelzi, hogy Kučerára nagy hatással lehetett a magyar sérelmi frazeológia, de a Monarchia nemzetiségpolitikájáról írottak is ebbe az irányba mutatnak, hiszen másképpen nem értelmezhetjük azt, hogy a szerző miképp feledkezhet meg a monarchiabéli Magyarország represszív intézkedéseiről, például a többnyire állampolgári magántökből vagy egyházi alaptól létrehozott és fenntartott szlovák kulturális intézményrendszer erőszakos és törvénytelen felszámolásáról¹, az 1879-es és az 1907-es isko-

¹ Tisza Kálmán a Matica slovenská bezárásával kapcsolatban azt írta Grünwald Bélának: „legyen meggyőződve, hogy a Matica ügyét szorgalmazni fogom, ha ez nem vezetne célhoz, *más úton* is fogom az eredményre törekedni. OSZK Kt.

lai nyelvtörvényekről, hogy csak a leglátványosabb „drasztikus politikai vagy társadalmi változtatásokat” említsük. Erről a történetírói attitűdről írta Marc Bloch, hogy „A tartalmatlan kiátkozásokat hiábavaló rehabilitációk követik. Robespierre-isták, antirobespierre-isták, kegyelmezzetek! Csak annyit kérünk, mondjátok meg egyszerűen, milyen volt Robespierre.”² Sajnos Kučera nem egyszer esik ebbe a hibába, és így válik egy történeti munkából szubjektív, politikai esszé, tudományos műből magánvélemény: „De hogy *igazságosak legyünk* a Habsburg-monarchiával: végig az európai béke garantálója volt, mert az első világháború kirobbantásának bűnét, azt a bűnt, amely Anglia, Németország, Oroszország bűnével lenne összehasonlítható, nem tudja meggyőzően rábizonyítani egyetlen bírálója sem.”³ Vagy másutt: „*Nem veszem zokon* Masaryktól, hogy Wilsont felhasználta *saját* célja, az önálló Csehszlovák állam érdekében, mert ő meg volt győződve arról, hogy ez igazságos és szükséges dolog. Ami zavar, az az, hogy Wilson utópista vízióihoz hozzátette a saját vízióit [...] amelyről tudnia kellett, hogy [...] politikai utópia.” Egy bekezdéssel később Beneš-t nevezi „politikai törpének”, ami szintén inkább egy mainstream német vagy magyar politikai vélemény átvételére utal, semmint megalapozott kijelentésre, hiszen egy politikai törpe dekrétumait – vélekedjünk bárhogy is róluk – nem védelmezi az adott politikai közösség egyöntetűen és elszántan, és nem erősíti meg hat évtized elmúltával.

De nem csak a szerző szubjektív magánvéleményének gyakori nyilvánításaikor érezzük úgy, hogy az elemzés félrecsúszott: sok a tárgyi tévedés, a túlságosan lesarkított, ezért tévesnek bizonyuló állítás. Könynyű lenne most a magyar történelemmel foglalkozó fejezet hibáit alaposan kielemezni, de mivel egy cseh politológusnak és egy magyar történésznek a magyar történelemről más-más mélységű ismeretei vannak, inkább egy másik példát választok. Az Adalékok a szlovák politika történetéhez című fejezetben azt írja Kučera, hogy a „szlovák vezetők körében nagyjából két irányzat, két orientáció fejlődött ki. Az egyik csoport államjogilag gondolkodott, és a nemzeti, elsősorban a kulturális

---

(Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest) Tisza Kálmán, Grünwald Bélához. Budapest, 1875. június 27.

² Marc Bloch: *A történész mestersége. Történetelméleti írások*. Budapest, Osiris, 1996. 99.

³ Tegyük hozzá, hogy ha el is fogadnánk a felelőség szubjektív kategóriáját – amelyre itt gondolhat Kučera – az első világháború akkor is a Monarchia hadüzenetével robbant ki.

emancipációra törekedett a fennálló alkotmányjogi kereteken belül – azzal együtt, hogy nekik is megvoltak a maguk elképzelései a politikai változásokról (például Š. M. Daxner, J. Francisci-Rimavský), míg a másik csoport, élén Ludovít Štúrral (J. M. Hurban, M. M. Hodža) arról álmodott, hogy államjogilag kiválik a magyar korona országainak kötelékéből. A kezdeteket egy olyan dokumentum jelentette, amelyben túlsúlyban volt az első csoport befolyása. Ez a szlovák értelmiség mintegy ötven képviselőjének 1848. május 10-én Liptószentmiklóson kidolgozott és Pestre küldött petíciója volt.” A néhol zavaros megfogalmazástól most tekintsünk el: Kučerának igaza van abban, hogy a szlovák nemzeti értelmiség két táborra oszlott a 19. század folyamán, csakhogy ezek a legkevésbé sem hasonlítottak az általa felvázolt csoportokhoz. A különböző törésvonalak mentén megosztott szlovák elitről ugyanis elmondható, hogy az egyik döntően katolikus és a magyar politikai elitel való kiegyezés híve, míg a másik evangélikus és az előzőnél jóval konfrontatívabb. Az a két csoport, amelyet Kučera felsorolt, valójában együvé tartozik, mégpedig a nemzeti mozgalom evangélikus szárnyába. Daxnerék ugyan néhány évvel fiatalabbak, mint Štúrék, de ez valójában még a csoporton belüli generációs különbséget sem jelentett. Dilettantizmusra vall Kučera kategorizálása is, hiszen az elszakadás és a különálló politikai formáció igényét a szlovák nemzeti mozgalom csak egyszer, 1849 tavaszán jelentette be, amikor úgy gondolták, hogy az Olmützi alkotmányt kihirdető Ferenc József megnyerhető az ügynek. Ráadásul nem tudunk róla, hogy Daxner vagy Francisci ellenezte volna, az viszont bizonyos, hogy Kučera „elszakadó csoportja” is döntő szerepet játszott az „államjogi csoport” általa említett dokumentumának elkészítésében, hiszen például maga a találkozó Michal Miloslav Hodža parókiáján valósult meg, Ludovít Štúr elnökletével.⁴

Kučera azon kijelentéseit pedig, hogy „Szlovákiában nem létezett egyetlen tiszta szlovák vármegye vagy község sem”, vagy hogy a dualista Magyarországot „a demokrácia teljes hiánya” jellemezte, a tények tükrében értelmezni sem igen lehet, és sajnos majdnem minden lapra jut hasonló módon megkérdőjelezhető éles, sarkosan megfogalmazott kijelentés.

⁴ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/1. Turčiansky Svätý Martin, 1937. 295–296.

Ráadásul ezeknek sokszor a cáfolata is szerepel a könyvben, például, ahogy a fentebbi idézetekből is látható, az 1867 utáni Magyarországot a nyolcadik fejezet első lapján teljesen antidemokratikus államnak, egy lappal később a kisebbségeket sem elnyomó demokráciának tartja.

Összességében tehát nem lehet eléggé értékelni Kučera teljesítményét azért, mert az általános történeti kánon adta keretek közül képes volt kilépni, és megpróbálta megérteni a másik felet, ugyanakkor a szöveg legnagyobb hibája, hogy nem tud kilépni a kiengesztelhetetlenül ellentétes nemzeti érvrendszerek közé szorított vitából. Azok a mondatok, hogy „Trianonban a Magyar Királyságot teljesen értelmetlenül tönkretették”, és hogy „a főbűnösöket ismerjük, név szerint: Masaryk, Beneš, Goga és Bratianu”, akár csehül, akár magyarul írjuk le, olyan merev állítások, amelyek kizárólag a vita egyik résztvevőjéhez állnak közel.

A cseh politológus szövegén sokat javíthatott volna egy történész szaklektor, ám a szerkesztés ezen fázisa – úgy tűnik – kimaradt, annak ellenére, hogy a Popély Gyula által a könyvhöz írt utószó eredetileg lektori jelentésként készülhetett el. Az ő szövege azonban Kučeráénál is nagyobb problémákat vet fel. A sérelmi kiindulópont révén néha egészen elképesztő kijelentéseket tesz. Például: „A nemzeti eszme tette tönkre a Monarchiát, állítja a szerző. Nem inkább a nemzeti önzés? A látható és tapintható politika irányítói mögött nem valamiféle láthatatlan világhódító ideológia fogta be saját szekerébe ezt a rombolni képes ösztönt?” Reméljük, Popély Gyula itt nem azokra gondolt, akikre célzott. De érdemes még néhány példát idézni: „a magyarságot koncnak vetették a reája már évtizedek óta acsarkodó kis ragadozók, a csehek, a románok és a szerbek elé”, vagy „az ezeréves hazájától erőszakkal elszakított milliós nagyságrendű magyarságtól mi módon lehetett volna elvárni, hogy egy megszégyenítő módon levezényelt [...] rablóbéke után lojálisan kebeleire fog borulni rabtartóinak?”

A valós kisebbségi sérelmeket a legkevésbé sem szeretném ignorálni, ugyanakkor a konstruktív vita alapját semmiképpen nem képezhetik effajta kijelentések. Ha párbeszédet akarunk kezdeményezni, akkor a „Te vagy a hibás” típusú állítások vitaindítóként aligha kecsgetnek akár a legcsekélyebb eredménnyel is.

A kötet kiállítása egyébként rendkívül igényes, gazdag képanyag és tíz kétoldalas térkép egészíti ki, ez utóbbiak azonban funkcionálisan csak lazábban kötődnek az írásokhoz.

A könyvnek Kučera szemléletmódja mellett még van egy nagyon fontos pozitív tanulsága, mégpedig az, hogy nem áll mögötte komoly tudományos intézet vagy jelentősebb kiadó. A magyar kiadás állampolgári kezdeményezésként jött létre, számos magánszemély lelkes együttműködésének köszönhetően. Ez a civil megmozdulás példaértékű, és a magyar-nem magyar kapcsolatok alakításánál mintául szolgálhat.